

УДК 329(410)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.39.16>

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В УМОВАХ ВИХОДУ ДЕРЖАВИ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Валерія Митрощенко

*Маріупольський державний університет,
історичний факультет, кафедра політології та міжнародних відносин
пр. Будівельників, 129, 87500, м. Маріуполь, Україна*

Досліджено теоретичні та практичні аспекти модернізації партійної системи Великої Британії в умовах виходу держави з Європейського Союзу. Наголошується, що останніми роками політична система Великої Британії розвивається і трансформується під безпосереднім впливом суспільної дискусії щодо доцільності чи недоцільності перебування держави в Європейському Союзі, результатом якої стало ухвалення на референдумі політичного рішення про вихід з ЄС та подальша реалізація даного рішення на організаційно-інституціональному рівні. Проаналізовано вектори впливу процесу виходу з ЄС на формування партійних передвиборчих програм. Проаналізовано діяльність політичних партій у процесі виходу Великої Британії з ЄС. Визначено, що конституції (політичні програми) та виборчі маніфести (передвиборчі платформи) основних британських політичних партій пройшли значну модернізацію, змістивши позиції як Лейбористської, так і Консервативної партії з лівого (соціалістичного) та правого (націоналістичного) флангів відповідно ближче до центру, що фактично дає можливість окреслити ідеологію консерваторів як правоцентристську, а лейбористів – як лівоцентристську. Доведено, що проблема реалізації дезінтеграційного дискурсу у відносинах Велика Британія – ЄС за результатами референдуму 23 червня 2016 р. значно посилила та прискорила трансформацію британської партійної системи через актуалізацію декількох ключових суспільно-політичних тенденцій (зміщення акценту партійних виборчих маніфестів з питань внутрішньої економічної політики на міждержавну інтеграцію та стратегічні зовнішньополітичні завдання; радикалізація політичних гасел як провідних, так і «другорядних» політичних партій із проблематики доцільності чи недоцільності виходу Великої Британії з ЄС). Показано, що регіоналізація та дефрагментація британської партійної системи зумовлена, серед іншого, принципово різними поглядами більшості населення різних складових частин держави щодо європейської інтеграції та членства в ЄС; поява нових політичних партій, побудованих навколо концепту виходу Великої Британії з ЄС, та використання відповідних популістських гасел у передвиборчих кампаніях до регіональних представницьких органів, британського парламенту та Європейського парламенту.

Ключові слова: Велика Британія, політичні партії, партійна система, Європейський Союз, трансформація.

Вступ. Останніми роками політична система Великої Британії розвивається і трансформується під безпосереднім впливом суспільної дискусії щодо доцільності чи недоцільності перебування держави в Європейському Союзі, результатом якої стало ухвалення на референдумі політичного рішення про вихід з ЄС (т. зв. «Brexit») та подальша реалізація даного рішення на організаційно-інституціональному рівні. Одними з найактивніших суб'єктів означених процесів стали політичні партії – як класичні, так і новітні, в тому числі такі, що були створені під гаслами здійснення дезінтеграційної програми щодо виходу з ЄС. Подібна роль політичних партій цілком природно відображає як їхнє місце серед інститутів громадянського суспільства, так і ситуативний, тактичний, передвиборний характер партійних цілей і завдань, а також значну динаміку політичної ідеології, відображену не тільки у виборчих маніфестах, але й у конституціях партій, що досить

примітно, зважаючи на стратегічний зміст останніх. Отже, починаючи з 2016 р. і дотепер актуалізується питання як впливу діяльності окремих політичних партій Великої Британії на інтенсивність реалізації європейського дезінтеграційного дискурсу, так і, з іншого боку, трансформації партійних цілей і завдань під впливом об'єктивно існуючих чинників, пов'язаних з реалізацією результатів відповідного загальнонаціонального референдуму як відображення пануючих у суспільстві поглядів на подальший політичний, правовий, соціально-економічний, культурно-духовний розвиток країни.

Проблематика впливу різноманітних суспільних чинників на діяльність політичних партій Великої Британії, а також місця та ролі цих партій у формуванні та розвитку громадянського суспільства розглядалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних (насамперед британських) науковців, як: О.В. Ананьєва [1], Е. Берк [2], А. Болл [3], О. Бутурлімова [4], К. Джанда [5], Г. Кокс [6], К. Лоусон [7], Ю. Шведа [8]. Слід зазначити, що в наявних публікаціях розглядаються деякі аспекти взаємодії та кореляції між діяльністю політичних партій і посиленням суспільних поглядів дезінтеграційного характеру, що доцільно аналізувати саме на прикладі Великої Британії як держави, яка першою і нині єдиною офіційно реалізувала європейський дезінтеграційний дискурс шляхом виходу з ЄС, але зазначена проблематика потребує додаткового дослідження з урахуванням наявної суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації.

Отже, мета статті – встановити найважливіші внутрішні зв'язки й тенденції взаємодії політичних партій Великої Британії та британського суспільства в контексті виникнення ідеї виходу з ЄС та її подальшої практичної реалізації.

Основна частина. Аналізуючи місце та роль політичних партій Великої Британії у формуванні європейського дезінтеграційного дискурсу на політичному полі країни, перш за все слід проаналізувати позиції та програмні настанови двох основних британських партій, які почергово формують загальнонаціональну державну політику залежно від результатів чергових парламентських виборів, – Лейбористської та Консервативної.

У даному контексті необхідно відзначити, що деякі вчені загалом характеризують лейбористську ідеологію як т. зв. «градуалістську», тобто спрямовану на поступові реформи, які ведуть до соціалізму, але існування останнього передбачається на досить далеку перспективу або взагалі в процесі історичного розвитку суспільних відносин стає утопічним [9, с. 192–193]. При цьому, як справедливо зазначає О. Бутурлімова, «важливим елементом лейбористської ідеології, а саме рядових колективних членів, вважається стихійний тред-юніонізм, що був представлений вимогами, які виникали в робітничому повсякденні. Праве крило партії було носієм буржуазно-ліберальних ідей. Ліве крило лейбористів і центр були виразниками соціал-демократичних ідей. Ідеї, що були близькими до європейської соціал-демократії, були привнесені Незалежною робітничою партією» [4, с. 58].

Водночас на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку можна прослідкувати помітну тенденцію до трансформації ідеології Лейбористської партії від соціал-демократичної до поміркованої лівоцентристської, що викликано як певним суспільним консенсусом щодо непорушності приватної власності та вільного розвитку підприємництва (зовнішній аспект впливу на партійні цілі й завдання), так і розширенням електоральної бази самої партії (внутрішній аспект впливу) за рахунок приєднання середнього класу й інтелігенції як частини суспільства, що традиційно є більш ліберальною відносно інших соціальних груп.

У даному контексті слід відзначити, що новітні виборчі маніфести лейбористів (після 1992 р.) взагалі не згадують соціалізм як мету партії і формально навіть не містять

понятійної категорії «соціалізм» (на відміну від усіх попередніх виборчих маніфестів даної політичної партії). У свою чергу стаття IV конституції партії також зазнала змін, оскільки її редакція 1995 р. більше не дає можливості трактувати важливе положення, що в ній закладене, як заклик до націоналізації приватної власності. Вказана трансформація партійних поглядів на соціально-економічні питання вказує на фактичний перехід партії з лівого (соціалістичного) флангу до позицій помірнього центрризму, причому означена позиція відображена і в наступних редакціях конституції, включаючи останню 2020 р. [10].

Водночас програма Консервативної партії, виражена в її конституції в редакції 2009 р., також зазнала досить вагомих ідеологічних змін, змістившись до поміркованого соціал-лібералізму [11]. Під соціал-лібералізмом (інакше – неолібералізмом) у сенсі, закладеному в партійній конституції, є всі підстави мати на увазі інтерпретацію, запропоновану Д. Дьюї, на думку якого, всі індивідууми, будучи основою суспільства, для реалізації своїх здібностей повинні мати доступ до базових потреб, таких як освіта, економічні можливості, захист від згубних масштабних подій поза межами їхнього контролю. Такі позитивні права, які надаються суспільством, якісно відрізняються від класичних негативних прав, забезпечення яких вимагає від інших невтручання. Прихильники соціального лібералізму при цьому стверджують, що без гарантії позитивних прав неможлива справедлива реалізація негативних прав, оскільки на практиці малозабезпечене населення жертвує своїми правами заради виживання, а суди частіше схиляються на користь багатих. Соціальний лібералізм при цьому підтримує введення деяких обмежень на економічну конкуренцію. Він також очікує від уряду надання соціального захисту населенню (за рахунок податків), щоб створити умови для досягнення ідеального стану «загального блага» [12, с. 65].

У подібному розумінні можна констатувати, що така ідеологія знайшла відображення в політичному й економічному курсі однієї з найвідоміших прем'єрок-консерваторок М. Тетчер, що відомий в історії та політології як «тетчеризм». Основними рисами даного політико-економічного явища визначають, зокрема: зменшення рівня впливу держави на економіку, підтримку вільного ринку і підприємництва; економічні реформи з підвищення процентної ставки для уповільнення зростання грошової маси та, отже, уповільнення інфляції; зменшення бюджету та скорочення видатків на громадські програми, включаючи охорону здоров'я, освіту і будівництво житла; обмеження друку грошей; законодавче обмеження діяльності профспілок; приватизацію нерентабельних підприємств («Бритіш Ейрспейс» (1981 р.), «Бритіш Телеком» (1984 р.), «Ролс-Ройс» (1987 р.), «Бритіш-Стіл» (1988 р.) та ін.); перебудову базових галузей економіки; скорочення бюрократичного апарату [13].

Отже, основний акцент уряду, сформованого консерваторами, в період лідерства М. Тетчер концентрувався на внутрішній політиці, передусім соціально-економічній, тоді як проблематика визначення рівня та якості участі Великобританії в європейських інтеграційних процесах не було ключовим партійним завданням і не посідало чільного місця у виборчих маніфестах 1970–1980-х рр. При цьому слід вказати і на той факт, що європейська інтеграція до 1990-х рр. мала обмежений економічний характер, набувши принципово нових політичних якостей, починаючи з формулювання у 1992 р. концептуальної наріжної категорії «спільні європейські цінності», що окреслило й нові виклики для досить консервативного за світоглядом і аксіологічними настановами британського суспільства, наслідком чого стало, серед іншого, посилення зовнішньополітичного та інтеграційного складників у виборчих маніфестах, починаючи з 1990–2000-х рр. і дотепер.

Водночас слід зазначити, що конкретні цілі й завдання як Лейбористської, так і Консервативної партій, змінюються під час кожної передвиборної кампанії залежно від

актуального для британського суспільства порядку денного внутрішньої та зовнішньої політики.

Отже, цілком зрозуміло, що в процесі підготовки до референдуму щодо виходу Великої Британії з ЄС обидві провідні політичні партії намагалися поєднати у своїй діяльності як намагання дотримуватися ключових принципів власної ідеології, так і спроби максимально використати об'єктивно існуючий зріз поглядів у британському суспільстві на суміжні проблемні питання (акцентування яких досить часто було і залишається досить популістським, але іноді відображає цілком реальні загрози й виклики), пов'язані з європейськими інтеграційними процесами, наприклад, такі, як нелегальна міграція, розподіл квот на розміщення біженців, необхідність протекціоністського захисту власних товаровиробників, збереження власної культурно-духовної та етнопонаціональної ідентичності, курс на зміцнення власної валюти на противагу спільній європейській тощо.

При цьому ініціатива проведення референдуму щодо членства Великої Британії з ЄС, який відбувся 23 червня 2016 р., належить саме Консервативній партії, а безпосереднім джерелом цієї ініціативи є її виборчий маніфест на парламентських виборах 2015 р., в положеннях якого було визначено необхідність проведення референдуму до кінця 2017 р. [14]. Слід відзначити, що виборчий маніфест Консервативної партії, що містив означене гасло, був підтриманий більшістю виборців, унаслідок чого за результатами виборів консерватори отримали змогу сформувати однопартійну більшість у парламенті (331 місце проти 232 у лейбористів) та створити уряд на чолі зі своїм лідером Д. Кемероном [15].

Цікавим фактом при цьому є те, що лейбористи, проаналізувавши результати парламентських виборів 2015 р., підхопили ідею консерваторів щодо підтримки виходу Великої Британії з ЄС, що призвело до фактичної ідентичності партійних поглядів в їхній концептуальній основі під час проведення передвиборної кампанії до позачергових парламентських виборів 2017 р., але тактику виходу та модель подальшої взаємодії з ЄС основні партії вбачали диференційовано. Так, у своєму передвиборчому маніфесті лейбористи вказали, що «вихід з ЄС без угоди став би найгіршим з усіх сценаріїв» [16]. Іншими словами, якщо консерватори акцентували увагу на часовому прискоренні процесу виходу з ЄС на тих чи інших умовах, використовуючи в передвиборній боротьбі чинник втоми суспільства від довготривалої невизначеності, то лейбористи наголошували на необхідності та першочерговості досягнення вигідних для Великої Британії домовленостей з ЄС та ретельного обговорення умов подальшої взаємодії з ЄС і підписання на цій основі прийнятної формальної угоди.

У підсумку Консервативна партія отримала 318 місць, а Лейбористська партія – 262 місця [17], що означало перемогу консерваторів, але водночас і деяке поліпшення результату лейбористів у порівнянні з черговими виборами 2015 р.

Загалом, діяльність та електоральні результати двох провідних політичних партій Великої Британії на етапі підготовки, проведення і суспільного обговорення результатів референдуму щодо виходу з ЄС протягом 2015–2017 рр. дають змогу зробити такі ключові висновки та узагальнення щодо об'єктивних тенденцій взаємного впливу партійної системи та громадянського суспільства: а) ініціатором проведення референдуму щодо виходу Великої Британії з ЄС стала Консервативна партія, у виборчому маніфесті якої на парламентських виборах 2015 р. було визначено відповідну партійну ціль, що стало одним із чинників її електоральної перемоги, зважаючи на зростання дезінтеграційних тенденцій у британській суспільній свідомості того періоду; б) Лейбористська партія за результатами парламентських виборів 2015 р. скорегувала свій виборчий маніфест до позачергових виборів 2017 р., фактично проголосивши приєднання до підтримки завершення процесу

виходу Великобританії з ЄС; в) принципова різниця виборчих маніфестів Консервативної та Лейбористської партії 2017 р. (період осмислення британським суспільством та політичною системою результатів референдуму) полягає в різному баченні тактики виходу з ЄС та першочерговості досягнення прийнятних домовленостей щодо подальшої взаємодії з ЄС, відповідно до якого консерватори проголошували швидку необхідність завершення виходу за будь-яких умов, а лейбористи – виключно за умови підписання вигідної й корисної для обох сторін комплексної угоди.

Нарешті, 12 грудня 2019 р. відбулися ще одні дострокові парламентські вибори, за результатами яких було сформовано чинний станом на грудень 2021 р. склад парламенту та уряду. Їхні підсумки для двох провідних партій Великобританії принципово не відрізнялися від попередніх виборів 2015 та 2017 рр., ще раз виявивши тенденцію до переваги Консервативної партії на британському електоральному полі (консерватори здобули 365 місць у парламенті, лейбористи – 202) [18].

Подібні результати характеризують, як вбачається, значне незадоволення довготривалим процесом виходу з ЄС та невизначеністю і перманентними політичними кризами, які супроводжували цей процес, адже відбулося значне посилення виборчої підтримки ідеї прискорення будь-яким способом, навіть без досягнення підписання оптимальної, взаємовигідної, ретельно розробленої угоди.

Варто відзначити і місце та роль інших політичних партій Великобританії в процесі виходу країни з ЄС, зважаючи, крім інших чинників, на специфічні особливості британської партійної системи, її значну дефрагментацію та регіоналізацію.

При цьому окремої уваги в контексті розкриття предмету дослідження заслуговують політичні партії, що виникли або побудували власні ідеологічні засади саме навколо формування виходу з ЄС або, навпаки, виходячи з радикальної критики ідеї проведення відповідного референдуму та практичної імплементації його фактичних результатів (наприклад, партія Reform UK, яка раніше була створена і функціонувала під назвою Brexit).

З іншого боку, доволі помітним є і процес дефрагментації та регіоналізації партійної системи Великої Британії, що не в останню чергу є наслідком регіональної диференціації громадської думки щодо питання членства держави в ЄС на етапі перед проведенням референдуму щодо виходу з цієї інтеграційної інституції (прикладом є проєвропейська позиція правлячої на регіональному рівні Шотландської національної партії).

Отже, проблема реалізації дезінтеграційного дискурсу у відносинах Велика Британія – ЄС за результатами референдуму 23 червня 2016 р. значно посилила та прискорила трансформацію британської партійної системи через актуалізацію декількох ключових суспільно-політичних тенденцій.

По-перше, це зміщення акценту партійних виборчих маніфестів з питань внутрішньої економічної політики на міждержавну інтеграцію та стратегічні зовнішньополітичні завдання.

По-друге, це радикалізація політичних гасел як провідних, так і «другорядних» політичних партій із проблематики доцільності чи недоцільності виходу Великобританії з ЄС.

По-третє, це регіоналізація та дефрагментація британської партійної системи, зумовлена, серед іншого, принципово різними поглядами більшості населення різних складових частин держави щодо європейської інтеграції та членства в ЄС. По-четверте, це поява нових політичних партій, побудованих навколо концепту виходу Великобританії з ЄС та використання відповідних популістських гасел у передвиборчих кампаніях до регіональних представницьких органів, британського парламенту та Європейського парламенту.

Висновки. Загалом, у результаті проведеного комплексного дослідження діяльності британських політичних партій у процесі виходу держави з ЄС можна зробити такі найважливіші науково-практичні висновки та узагальнення: а) ініціатором проведення референдуму щодо виходу Великої Британії з ЄС стала Консервативна партія, у виборчому маніфесті якої на парламентських виборах 2015 р. було визначено відповідну партійну ціль, що стало одним із чинників її електоральної перемоги, зважаючи на зростання дезінтеграційних тенденцій у британській суспільній свідомості того періоду; б) Лейбористська партія за результатами парламентських виборів 2015 р. скорегувала свій виборчий маніфест до позачергових виборів 2017 р., фактично проголосивши приєднання до підтримки завершення процесу виходу Великобританії з ЄС; в) принципова різниця виборчих маніфестів Консервативної та Лейбористської партії 2017 р. (період осмислення британським суспільством та політичною системою результатів референдуму) полягає в різному баченні тактики виходу з ЄС та першочерговості досягнення прийнятних домовленостей щодо подальшої взаємодії з ЄС, відповідно до якого консерватори проголошували швидку необхідність завершення виходу за будь-яких умов, а лейбористи – виключно за умови підписання вигідної й корисної для обох сторін комплексної угоди; г) проблема реалізації дезінтеграційного дискурсу у відносинах Велика Британія – ЄС за результатами референдуму 23 червня 2016 р. значно посилила та прискорила трансформацію британської партійної системи через актуалізацію декількох ключових суспільно-політичних тенденцій (зміщення акценту партійних виборчих маніфестів з питань внутрішньої економічної політики на міждержавну інтеграцію та стратегічні зовнішньополітичні завдання; радикалізація політичних гасел як провідних, так і «другорядних» політичних партій з проблематики доцільності чи недоцільності виходу Великобританії з ЄС); регіоналізація та дефрагментація британської партійної системи, зумовлена принципово різними поглядами більшості населення різних складових частин держави щодо європейської інтеграції та членства в ЄС; поява нових політичних партій, побудованих навколо концепту виходу Великобританії ЄС, та використання відповідних популістських гасел у передвиборних кампаніях до регіональних представницьких органів, британського парламенту та Європейського парламенту.

Список використаної літератури

1. Ананьева Е.В. Брекзит: причины, политический фон, последствия. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2017. № 10. С. 98–119.
2. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию. Москва : Рудомино, 1993. 144 с.
3. Ball A. British political parties, the emergence of modern party system. L., 1987. 420 p.
4. Бутурлімова О. Становлення та еволюція Лейбористської партії Великої Британії. *Європейські історичні студії*. 2018. № 10. С. 50–62.
5. Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория. *Современная сравнительная политология*. Москва : МОНФ, 1997. С. 84–143.
6. Cox H. The efficient secret. The Cabinet and the development of political parties. Cambridge, 1987. 300 p.
7. Lawson K. The Comparative Study of Political Parties. N. Y., 1976. 261 p.
8. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем. Львів : Тріада плюс, 2004. 528 с.
9. Кривогуз И.М. Идеология международной социал-демократии в период между двумя мировыми войнами. Москва : Наука, 1984. 365 с.
10. Labor Party Rule Book, 2020. URL: <https://labour.org.uk/wp-content/uploads/2020/04/rulebook-2020.pdf> (дата обращения: 22.10.2021).

11. Constitution of the Conservative party, 2009. URL: https://www.politicalpartydb.org/wp-content/uploads/2017/02/UK_CONSERVATIVE_PARTY_CONSTITUTION_2009.pdf (дата обращения: 22.10.2021).
12. Дьюи Д. Общество и его проблемы. Москва : Идея-Пресс, 2002. 162 с.
13. Тетчерізм. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 10.12.2021).
14. The Conservative Party Manifesto 2015. URL: <https://ucrel.lancs.ac.uk/wmatrix/ukmanifestos2015/localpdf/Conservatives.pdf> (дата звернення: 11.12.2021).
15. General election 2015 timetable. URL: <https://www.parliament.uk/about/how/elections-and-voting/general-election-timetable-2015/> (дата звернення: 11.12.2021).
16. The Labor Party Manifesto 2017. URL: <http://ucrel.lancs.ac.uk/wmatrix/ukmanifestos2017/localpdf/Labour.pdf> (дата звернення: 11.12.2021).
17. What is a hung parliament and what happens now? URL: <https://www.theguardian.com/politics/2017/jun/09/what-is-a-hung-parliament-and-what-happens-now> (дата звернення: 12.12.2021).
18. 2019 United Kingdom general election. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/2019_United_Kingdom_general_election (дата звернення: 12.12.2021).

POLITICAL PARTIES OF GREAT BRITAIN IN THE CONDITIONS OF EXIT OF THE STATE FROM THE EUROPEAN UNION

Valeriia Mytroshchenko

Mariupol State University,

Faculty of History, Department of Political Science and International Relations

Budivelnykiv Ave., 129, 87500, Mariupol, Ukraine

Theoretical and practical aspects of modernization of the British party system in the conditions of the state's withdrawal from the European Union are studied. It is noted that in recent years the British political system has been developing and transforming under the direct influence of public debate on the expediency or in expediency of the state's stay in the European Union, which resulted in a referendum on leaving the EU and further implementing it at the organizational and institutional level. Various vectors of influence of the process of leaving the EU on the formation of party election programs are analyzed. The place and role of political parties in the process of Britain's exit from the EU are shown. It is determined that the constitutions (political programs) and election manifestos (election platforms) of the main British political parties have undergone significant modernization, shifting the positions of both Labor and the Conservative Party from the left (socialist) and right (nationalist) flanks, respectively closer to the center. makes it possible to outline the ideology of the Conservatives as center-right and Labor as center-left. It is proved that the problem of implementing the disintegration discourse in the UK-EU relations following the referendum on June 23, 2016 significantly strengthened and accelerated the transformation of the British party system by highlighting several key socio-political trends (shifting the focus of party electoral integration and strategic foreign policy objectives, radicalization of political slogans of both leading and "secondary" political parties on the expediency or in expediency of Britain's exit from the EU). It is shown that the regionalization and defragmentation of the British party system is due, among other things, to fundamentally different views of the majority of the population of different components of the state on European integration and EU membership; the emergence of new political parties built around the concept of Britain's exit from the EU and the use of appropriate populist slogans in election campaigns to regional representative bodies, the British Parliament and the European Parliament.

Key words: Great Britain, political parties, party system, European Union, transformation.